

MORA, ŽENSKO DEMONOLOŠKO BIĆE, U SUVREMENIM KAZIVANJIMA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Mirna Brkić

Sveučilište u Mostaru, Bosna i Hercegovina

Keywords: ancient Slavic religious system, mythology of pagan Croats, Morana, modern tales of Mora among BiH Croats.

Summary: Mora is a nocturnal female demonic creature who draws her strength and life juices out of a sleeping person. Although there are different apotropes against Mora, she can be lethal, especially if her potential victims are children. When investigating this female demonic being we have to start from ancient Slavic religious system through which reconstruction do we come to Croatian pagan mythic images. Mora as a nocturnal female demon can be related to Morana, who in the ancient Slavic religious system was the goddess of winter and death. Tales of Mora are still present in the storytelling of Croats in Bosnia and Herzegovina. Interpretation of modern tales of Mora recorded among BiH Croats will show how Mora from these stories significantly resembles Morana, originally a young and joyful girl and bride at a divine wedding, and later an abandoned wife and a fearsome vigilante from the Croatian pagan mythology.

U proučavanju demonološkog ženskog bića more, koje se još često javlja u suvremenim kazivanjima Hrvata BiH kao noćno žensko biće koje iz usnulog čovjeka crpi snagu i životne sokove, moramo krenuti od praslavenskog vjerskog sustava. Tek tada će se obrisi ovoga demonološkog bića ukazati pred nama. Mora kao noćni ženski demon povezana je s Moranom koja u praslavenskom vjerskom sustavu slovi kao božica zime i smrti.

Mitologiju/bajoslovlje poganskih Hrvata nitko nije zapisao. Stoga, kako navodi V. Belaj, hrvatske poganske mitske predodžbe tek treba rekonstruirati. Do hrvatskog bajoslovlja dolazi se zaobilaznim putem, tako da se prvo rekonstruiraju praslavenske i onda dobivene spoznaje primijene na hrvatske prilike (usp. Belaj, 1998:30). Na slavenskoj razini prva značajnija istraživanja proveli su ruski filolozi Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Vladimir Nikolajevič Toporov svojim studijama o dvoboju između Gromovnika i Zmije/Zmaja. Od hrvatskih im se istraživača pridružuju Radoslav Katičić te Vitomir Belaj. Katičićeva i Belajeva rekonstrukcija praslavenskog vjerskog sustava dovodi nas do djece boga gromovnika

Peruna, brata i sestre, Jarila i Morane. Tako Katičić u *Zelenom lugu* (2010.) sustavno izlaže ono što je bilo moguće saznati iz obrednog pjesništva o Perunovoj djeci, bogu Jarilu i božici Morani, mladoženji i nevjesti svete božanske svadbe koja svakog proljeća iznova pokreće rodnost godine.

Svadba koja će donijeti rodnost zemlji, svadba je između brata i sestre. To je incestuozan brak, a incest je kod svih naroda svijeta zabranjen. No, ova se svadba odvija u božanskom svijetu gdje vlada druga logika. Bogovima može biti dopušteno ono što je ljudima strogo zabranjeno. Svadba između božanskih partnera donosi rodnost i plodnost na zemlju. Potvrđuju to analogni primjeri iz mitologije raznih indoeuropskih naroda, primjerice brak Zeusa i Here kod starih Grka ili veza između Yame i Yami u indijskim Vedama. Riječ je bez sumnje o vrlo staroj predodžbi jer su ju osim Praindoeuroljana poznavali i drugi narodi. Potvrđena je primjerice u Egiptu (Oziris i Izida), Fenikiji (Baal i Anat), Mezopotamiji (babilonski Marduk i Aštarta, sumerski Tammuz i Inanna). Uvijek je riječ o bogu vegetacije i njegovoj sestri (Belaj, 1998:207-208).

Jarilo i Morana javljaju se na početku vegetacijskog ciklusa u punom sjaju mladosti i snage. Iz ljubavi i božanske svadbe proizlazi i rodnost godine. Ali sretna svadba Jarila i Morane ima i svoju mračnu, krvavu stranu. Nakon što ju je osvojio, Jarilo ostavlja Moranu te ona, odbačena i razočarana, postaje strašna, okrutna osvetnica. U *Zelenom lugu* Katičić iscrpno analizira tekstove ruskih balada u kojima nevjesta pokazuje svoje strašno i okrutno lice. Između ostalog zapovijeda svojoj braći da njenog nevjernog dragog ubiju „do polusmrti“ pa će ona iz njegova tijela načiniti uporabne predmete: krevetac, svijeće..., a u jednoj od navedenih pjesama djevojka čak pije krv svoga nevjernog dragog (usp. Katičić, 2010:389-396).

Kako godina protječe i bliži se zima, Jarilo i Morana gube svoje lijepo, mlado lice s početka godišnjeg ciklusa rodnosti. Od mladih ljubavnika i supružnika, Jarilo postaje prevarant, a Morana se ogorčena preobraća u isušenu osvetnicu. Na kraju ih oboje kao nakazne lutke iznose iz sela - Jarila okapaju ili potapaju, a Moranu, sada u liku starice, spaljuju, potapaju ili trgaju. Time se otvara put novomu „hodu kroz godinu“, kako navodi V. Belaj, novome godišnjem i vegetacijskom ciklusu od koje zavisi preživljavanje ljudi, stoke i usjeva (usp. Katičić, 2010:389-396).

Čudna je Marina sudbina. Postupno se vesela nevjesta pretvara u opasnu ženu koja mori, Moru, Moranu, da bi se na kraju svojega života, kada i sama umire, posve izjednačila sa smrću (Belaj, 1998:323).

Osvetoljubivost ostavljene Gromovnikove kćeri dobro je potvrđena u slavenskoj i baltičkoj predaji. Ta se opasna osvetoljubivost krije i u njezinu imenu. Praslavensko ime božice Morana/Morena/Marena s velikom se vjerojatnošću veže uz praslavensku leksičku porodicu određenu korijenom

mer- 'umirati'. Još izvornije mu je značenje, čini se, 'drobiti', 'mrviti', 'ništiti'. Temeljan je tu praslavenski glagol *merti* i o od njega kauzativ *moriti* 'činiti da umre', 'moriti', 'ubijati'. Ovamo idu i kraće tvorbe *Mora* i *Mara*. U slavenskim predajama tako se imenuje zloduh, utjelovljenje smrti, čovjeku štetan. Obje se javljaju kao opće imenice. Ruski i ukrajinski *mapá* znači 'utvara', 'privedenje', bjeloruski *mapa* znači 'nečist', poljski *mara* 'snoviđenje', 'utvara'. Praslavensko pak *mora* kao više manje sveslavenska riječ znači 'težak, mučan san' i 'teška briga'. Tome se može pridružiti i keltski staroirski *Mórrígain* 'kraljica duhova', 'kraljica rata i smrti', a od iste indoeuropske riječi su i staroindijski i švedski *mara* 'mora', engleski *nightmare* 'noćna mora', njemački *Mahr* 'sablást', 'mora' (Katičić, 2010:310).

U tradicijskoj kulturi zapadnih Slavena i njima bliskih istočnih, Ukrajinaca i Bjelorusa, javlja se ženski lik, očito mitološkog podrijetla. Noviji češki zapisi poznaju je pod imenima Smrt, Smrtolka, Smrtholka, Smrtka, ali i Mařena, Mařoška, Mařena-čaramura, Mařena krásná te Nevěsta. U Slovačkoj su primjerice zapisana imena Morena, Marmuriena, Murienda, Mamurienda, Najmariena. (Belaj 1998:322) U Poljaka ona je Marzan(n)a, Marzena, Marza, u Ukrajinaca Maréna, Mará, u Bjelorusa Maréna, Móra, Moráva, Mará itd. (Katičić, 2010:306).

U nastavku donosimo interpretaciju suvremena kazivanja o mori zabilježenih među Hrvatima u Bosni i Hercegovini te ćemo pokazati kako mora iz hrvatskih predaja ima velikih sličnosti s Moranom, prvo mladom, veselom djevojkom/nevjestom, a kasnije ostavljenom ženom i strašnom osvetnicom iz bajoslovlja poganskih Hrvata.¹ Mora je žena koje u pohode odlazi noću kako bi *trala/dušila* spavače i iz njih isisala životnu energiju. Ponekad svi znaju tko je mora u selu - to je neka zla susjeda, *stara cura*, koja u svojim noćnim pohodima zna poprimiti obličje životinje. Iako postoje razni apotropeji/zaštitna sredstva protiv more, može biti i smrtonosna, posebice kad za žrtve odabere djecu. Prema hrvatskim narodnim vjerovanjima mora ne može biti ni djevojčica ni udana žena, već samo (spolno) zrela djevojka - *Mora je djevojka koja mori lipe i naočite mladiće*.²

¹ Predaje koje navodimo u radu rezultat su vlastitih terenskih istraživanja i zapisivanja suvremenih usmenih predaja koje se kazuju među Hrvatima u Bosni i Hercegovini. U radu donosimo tek jedan dio zabilježenih predaja o morama, a sve navedene predaje se po prvi put u pisanom obliku navode u ovom radu.

² Kazivala Blagica Kraljević (djev. Zovko, rođ. 1927.) u selu Mokro (Široki Brijeg) 2010. godine.

Specijalizaciju morina djelovanja uspostavlja podjelu mora na dječju moru, moru koja mori samo mladiće, moru koja mori sve uzraste i životinjsku moru (Marjanić, 1999:60).

Očita je veza između more koja mori mladiće s Moranom/Marom, osveticom koju je obljubio pa prevario Jarilo. U predaji o mori zabilježenoj u selu Mokro (Široki Brijeg) zabilježena je predaja u kojoj se mora izričito naziva Mara. U suvremenim kazivanjima Hrvata BiH o mori, mora se i najčešće javlja kao ostavljena/prevarena/neželjena djevojka koja onda noću *duši* mladića koji ju je ostavio ili ju nije želio:

Prije kad bi momci dulje išli s curama, pa ih onda ostave one bi ih proklele, pa bi ih nešto cilu večer dušilo, kažu koda im neko kolina na prsa stavi i pritišće čim se svitlo ugasi.³; A bila je to jedna žena iz sela koja se zaljubila u mene dok smo još bili mladi. Ona se pritorila u vilu kako bi me morila, jer je nisam tijo(...)⁴; U mene dedo imo brata. Hodo je s curom jednom, a njezina se kolegica bila u njega zaljubila, a bila vještica. Kad bi spavo, vazda bi ga nešto dušilo i ujutro bi bio sav nikakav, umoran.⁵

Zanimljivo je da se u jednom od navedenih primjera biće koje je očito mora naziva vilom. Odmah moramo ukazati na „meke granice“ između natprirodnih bića. Mora i vještica se, kako vidimo, u nekim predajama izjednačavaju, a morama se čak nazivaju i vile koje posjeduju potpuno drugačije karakteristike, što bi bilo u skladu s općom demonizacijom natprirodnih bića iz sustava vladajuće kršćanske vjere koje je svim bićima povezanih sa starom vjerom Hrvata pridodavala negativne, čak demonske karakteristike.

Kao izrazit primjer fluidnih granica među natprirodnim bićima donosimo sljedeću predaju u kojoj se u uvodu navodi kako je mora morila nekog naočitog mladića, no u nastavku se to biće naziva vilom te je na koncu mladić, očaran njenom ljepotom, i oženi.

Mora je djevojka koja mori lipe i naočite mladiće(...) Naime, mlad, lip i naočit momak žalio se svom kumu kako ga nešto tare kad spava. Kum postavi stražu i čeka, kad u neko doba noći ide djevojka lijepa ko vila, duge kose koja se vijorila na misečini. Kum je čekao na raspuklom stablu drveta koje je bilo odmah blizu vrata mladićeve sobe. Kad je djevojka naišla kraj raspuknutog stabla drveta, kum mladića je uzme za dugu kosu i omota kosu

³ Kazivala Radica Zeljko (djev. Crnjac, rođ. 1948.) u selu Donji Crnač (Široki Brijeg) 2010. godine.

⁴ Kazivao Mate Bagarić (rođ. 1938.) u selu Gornji Brišnik (Tomislavgrad) 2011. godine.

⁵ Kazivao Nikica vidić (rođ. 1967.) u selu Blizanci (Čitluk) 2011. godine.

*oko stabla (smatralo se da se vila jedino može održati za kosu), pozove mladića da vidi djevojku. Kada mladić vidi djevojku tako krasnu i lijepu odma se zaljubi u nju i oženi je i sritno su živili.*⁶

No, kako se kazuje, more nisu morile samo nevjerne mladiće. Vjerovanje u moru koja mori sve uzraste nastaje kao posljedica opće demonizacije more (Marjanić, 1999:61). Tako su znale napadati i nedužne žene, kao u sljedećim primjerima:

*Ostala Kata mlada udovicom. Umre joj muž od sušice. Nije imala djece. Bila kršna i vrijedna da su se mnogi za njom okretali. Živjela skromno sa svekrom i svekrvom. Bila im poslušna i odana. Radila je i najteže poslove. Nakon nekog vremena počela Kata bivati sve blijeđa i nemoćna. Svekrvi bilo nemoćno vidjeti Katu kako sklapa oči za vrijeme skromnog ručka pa je jednom i upitala što joj je. Kata se povjeri svekrvi da je po cijelu noć mori mora i da je to baš jedna djevojka iz susjedstva.⁷; Moja baba bi mi pričala: U snu, s nogu mi prišla, priduši mi pluća da ne mogu disati i tako dotra me do smrti.*⁸

Strašne posljedice po djecu, koje znaju rezultirati i smrću djeteta, može načiniti dječja mora. Smatralo se da je neprestani noćni djetetov plač siguran znak da ga napada mora: *Svaku večer su hodale more i dolazile kod djece kod bešike u sobu i morile ih. Moj čaća imao djecu, a najmlađe je još bilo u bešiki. Tom najmlađem je svaku večer dolazila mora. Dijete je svaku večer plakalo.*⁹

Također su dječje bolesti za koje nisu nalazili uzroka objašnjavali time da su ih noću *sisale* more:

*Jedna baka priča kako je još kao mlada žena vodila tri godine borbu sa vješticama. Pogotovo s jednom iz sela. Kad je rodila prvo dijete, sina, živjeli su u jednoj prizemnoj kućici. Priča kako je njezin sin, tada star godinu dana, bio pun nekih crvenih plikova, naprosto ugriza. Doktori takvu pojavu nisu ničime mogli da objasne. Baka je svake noći vodila borbe sa plaćem i bolnim urlanjem toga djeteta dok nije otišla jednom svećeniku. On joj je dao masti da maže dijete svaku večer prije spavanja i rekao da obavezno zatvara prozor sobe jer da vještice dolaze i sisaju ga po tijelu.*¹⁰

⁶ Kazivala Blagica Kraljević (djev. Zovko, rođ. 1927.) u selu Mokro (Široki Brijeg) 2010. godine.

⁷ Kazivala Sofija Iličić (djev. Zorić, rođ. 1940.) u Grudama 2009. godine.

⁸ Kazivala Vinke Pavić (djev. Jandrijević, rođ. 1937.) u selu Podhum (Livno) 2010. godine.

⁹ Kazivala Jele Lucić (rođ. 1938.) u Busovači 2011. godine.

¹⁰ Kazivala Ruža Petrović (rođ. 1945.) u Kaknju 2010. godine.

Dječjoj mori bliska je grčka Lamija, mitska libijska kraljica. Lamiju neobične ljepote zavolio je Zeus, ali ju je Zeusova supruga Hera progonila svojom ljubomorom i poubijala joj svu djecu. Lamija je nakon toga zbog ljubomore na druge majke progonila njihovu djecu, oimala ih i proždiralala te postaje simbol ljubomorne žene koja iz osвете ubija tuđu djecu.

U hrvatskim predajama navode se još i more koje more životinje. Napadaju male svinje, teliće i krave. U Orašju je tako zabilježena predaja u kojoj more noću *sisaju* krave: *Vještice su zle žene koje su svojim vradžbinama nanosile zlo drugim ljudima kad god bi im se pružila prilika. Vjerovalo se da su noću sisale krave...*¹¹

U *Rječniku stranih riječi* B. Klaića navodi se da se diljem svijeta mora ubraja se u rod inkuba, „zloduha, demona koji prema pučkom vjerovanju spolno opće s usnulim osobama“. Dok succubus ostvaruje spolnu vezu i uglavnom leži ispod muškarca kao žrtve, mora pritišće žrtvine grudi i pritom ne ostvaruje spolni čin (Marjanić, 1999: 58): *Bio je u selu momak, mlad i naočit. U zadnje vrime kad bi god momak išo na spavanje u snu bi ga nešto pritiskalo, tištalo i nije mu dalo mira.*¹²

Kao fatalni ženski zlodusi koji noću kradomice ulaze u spavaće sobe kako bi ubijali djecu, a iz tijela odraslih isisali volju za životom, more pokazuju sličnost s još jednim prastarim mitom, a to je onaj o Lilit (Lilith), Adamovoj prvoj družici. Prema hebrejskom vjerovanju Svevišnji ju je stvorio prije Eve, kada i Adama, ne od muškarčeva rebra nego od prave zemlje. Stoga je Lilit smatrala da su oboje jednaki i zbog toga su se posvađali. Brak im je propao zbog svađe oko položaja koji je trebalo zauzeti pri vođenju ljubavi, jer se Lilit iz sve snage opirala onome što će se kasnije prozvati „misionarskim položajem“. Umjesto da se pokori Adamovim željama, Lilit je, izrekavši tajno Božje ime, dobila krila i odletjela u pustinju „onkraj Crvenog mora“, gdje će se spariti s demonima i rađati im demonsku djecu, inkube i sukube, kojima će vladati kao kraljica. Na mitološkoj razini zaživjet će kao opak zloduh, koji „izlazi noću i pripija se uza svakoga tko u sobi spava sam“ (Perić/Pletenac, 2008:54).

Najčešće se Lilit opisuje kao lijepa žena duge crvene kose, a donjeg dijela tijela kao u zmije. Postat će Evina neprijateljica, ona koja podstiče na nezakonitu ljubav, koja unosi nemir u brak. Kao žena koja je odbačena ili napuštena u korist druge žene Lilit predstavlja mržnju prema porodici. Kako

¹¹ Kazivala Anka Pejić (djev. Oršolić, rođ. 1942) u Orašju 2011. godine.

¹² Kazivala Anka Jerković (djev. Kadrić, rođ. 1957.) u selu Bijakovići (Čitluk) 2009. godine.

navodi S. Marjanić, predodžba o mori koja mori mladiće bliska je imaginaciji o hebrejskoj (crnokosoj) Lilit koja je odbačena i napuštena radi druge žene. Na njezino mjesto dolazi (arhetipski plavokosa) Eva (Marjanić, 1999:61).

Tako je u najvećem broju hrvatskih predaja o mori, i onih suvremenih zabilježenih među Hrvatima u BiH, mora koja mori mladiće objašnjena osvetom prevarene djevojke koju je mladić napustio. Mora stoga, kao i vještica, nakazna, strašna žena, može figurirati kao opreka savršenom prikazu jednog drugog ženskog natprirodnog bića hrvatske mitologije – vili, koja je uvijek prikazana kao prelijepa djevojka, duge plave kose.

U kontekstu navedenog donosimo primjer predaje zabilježene u selu Donji Mali Ograđenik (Čitluk) u kojem se ostavljena/prevarena žena prikazuje kao mora, no ne sveti se samo nevjernom mladiću, nego i mrskoj suparnici, ženi zbog koje je ostavljena:

*Dosad bilo u stara vrimena, žene bi se udavala, a ostani momak što je prije k njoj iša, ostavi je, i onda uzme sebi drugu, a toja što je nju ostavio oće da se osveti, ko naime to su bile vištice, a napadale tu ženu što je došla za tog momka...*¹³

Mora je, kako je već uočeno, živa žena koja živi dvostrukim životom - dnevnim životom žene i noćnim životom more. U svojim noćnim pohodima može se preobražavati u razne životinje, najčešće mačku: *Oko neko doba noći oću Kata mačku na lisi povrh svoga kreveta. Mijauče mačka, vrti se amo-tamo kako bi skočila na krevet i na Katu.*¹⁴

Zatim u muhu i noćnog leptira i kao takva može neometano kroz ključanice ulaziti i sobu spavaća. Morina je zoomaterijalizacija u noćnog leptira povezana sa simboliziranjem leksema *mora* koji označuje i noćnog leptira (Marjanić, 2005:129).

Dakako postoje i brojni apotropeji/zaštitna sredstva protiv more. U hrvatskoj tradiciji zabilježeni su kao apotropeji premazivanje bijelim lukom, kolačić napravljen od bršljana koji se stavlja djetetu pod jastuk, sol, čak smrad udaljava moru, željezni predmeti od oružja do oruđa (igla, sjekira, britva, britvica, vilica, nož, potkova, srp, šilo, škare...).

Uzela mora dijete i počela ga morit. Dijete plače, a ćaća uze nož i zabode ga u morinu haljinu i pod. Nije se mogla pomaknut. Ostavi on dijete u bešku. Kad ugleda mora to bila komšinka, kuma njihova. Zapomagala,

¹³ Kazivala Šima Luburić (djev. Barbarić, rođ. 1927.) u selu Donji Mali Ograđenik (Čitluk) 2011. godine.

¹⁴ Kazivala Sofija Iličić (djev. Zorić, rođ. 1940.) u Grudama 2009. godine.

*tražila da je pusti i darovat će ga. On nije htio nego reko neće je pušćat dok orozovi ne zapjevaju. Kad je svanulo, orozovi zapjevali. Mora nestade i više nije morila mu djecu.*¹⁵

Vrlo učinkovito sredstvo borbe protiv more je otrgnuti s nje komadić odjeće i razotkriti joj identitet. Kako se kazuje, jedanput kad joj je identitet razotkriven, baš poput vještica kojima se razotkrivanjem identiteta ukidaju moći, mora više ne napada osobu kojoj je to pošlo za rukom.

*Kad je tila nestat, ja joj skinem maramu sa glave. Ona me molila da joj vratim i ako joj vratim da će mi reći ko je. I rekla je ona meni, al mi je rekla da ne smim pripovidit nikome o tome ko je ona, a ako kažem ona će me morit cili život. I nisam nikom kazo(...) Kad sam saznao ko je, više mi nije dolazila u san.*¹⁶

*Ponekad bi se našo neko dovoljno jak da se otrgne i ako bi je uspio uvatiti za ruku i dovesti pred malo svjetla da joj vidi lice, mogo bi joj zapovjediti da se više nikad ne vraća u tu kuću i ona bi morala poslušati.*¹⁷

Kazuje se i da je mora prva osoba koju ujutro vidiš nakon večeri u kojoj si bio napadnut: (...) *a po predajama osoba koju prvu sretnješ to jutro je ona koja ti je bila u toku noći...*¹⁸; *Ko mu ujutro prvi dođe na vrata ta osoba je vještica.*¹⁹

No najčešći način zaštite od mora, kao bića koje su poput vještica povezana sa zlim silama, dolazi iz sfere *interpretatio christiana*. Svećenici su oni kojima se ljudi utječu po savjet kako da se obrane od more. Učinkovita su stoga tipično kršćanka zaštitna sredstva protiv zlih sila - blagoslovi, blagoslovljena voda, znak križa...

*Da bi otišo kod svećenika i potužio mu se. Svećenik mu kaže da sebi na prsa stavi nož i da ne smi zaspat. I kad ga počne dušit da mahne rukom i uhvati nešto i da podigne nož i onda će otkrit što je. Kad je uhvatio, vidio je da je uhvatio ženu.*²⁰

I ode on pratrau i pratar mu kaže da stane na kapiju ispred crkve i gleda sve bivše cure, koja se pokloni livom nogom, ta je i neće ga više dušit, i on

¹⁵ Kazivala Jele Lucić (rođ. 1938.) u Busovači 2011. godine.

¹⁶ Kazivao Mate Bagarić (rođ. 1938.) u selu Gornji Brišnik (Tomislavgrad) 2011. godine.

¹⁷ Kazivala Anka Pejić (djev. Oršolić, rođ. 1942) u Orašju 2011. godine.

¹⁸ Kazivala Vinke Pavić (djev. Jandrijević, rođ. 1937.) u selu Podhum (Livno) 2010. godine.

¹⁹ Kazivala Kata Tadić (djev. Martić, rođ. 1945.) u selu Lovinac (Žepče) 2009. godine.

²⁰ Kazivao Nikica Vidić (rođ. 1967.) u selu Blizanci (Čitluk) 2011. godine.

*tako i uradio, vidio je, i čim je vidio nije ga više dušila. I bilo je tako više slučajeva, ta priča mi je svekar da je njemu tako bilo.*²¹

Osim svećenika postojali su u selu ljudi koji su znali prepoznati moru te načine borbe protiv nje:

*Znala je svekrva kako Mari vještici i mori doskočiti i kako je razotkriti jer su i drugi potajno pričali i doživljavali iste noćne more kao i nevjesta Kata. Jednu večer reče svekrva Kati da na jastuk gdje leži napravi križ od krpe, odnosno da preko jastuka zaveže dvije krpe u obliku križa.*²²

Suvremena proučavanja demonoloških bića navode da su more neprihvatljivi oblici ženskih identiteta. More tako uglavnom služe kako bi se kontroliralo žensko ponašanje jer nikom nije bilo u interesu da ga se proglasi morom (Perić/Pletenac, 2008:15).

Od žena se u patrijarhalnom sustavu očekivalo da budu mile, tihe, pasivne i poslušne, a mora nikako ne spada u tu kategoriju. Kako navodi S. Marjanić, prema narodnim vjerovanjima poput vještice, đavolske kurve, i mora nije mitološko biće već živi uobičajenim dnevnim životom Žene (dandnevna pasija Žene-domačice, kućanice, dnevna slika žene), ali noću luta i napada usnule (noćna akcija oslobođene žene: niktomorfna slika žene). Time je dobivena prva bitna, naravno, binarna opozicija unutar njezinog demoniziranog života: dnevna pasija Žene kao domačice - niktomorfna akcija Žene kao more. A kada je riječ o oslobođenoj Ženi, takva Žena dobiva atribute demonske prirode jer je oslobođeno Žensko negativno kvalitativno vezano uz raspojasano, simbolički ono što nije vezano čvrstim, naravno, muškim pojasom (Marjanić, 1999:55).

Mora u svojoj noćnoj akciji preuzima aktivnu ulogu naliježući na muškarca i isisavajući mu životne sokove, dok muškarac, suprotno očekivanjima, zadobiva pasivnu poziciju. Nastavljajući trag arhidemona Lilit, morin život u dnevnoj slici žene određen je femininom poniznošću u životu šutnje, dok u niktomorfnom životu preuzima akciju koja je snagom religiozne volje i folklornoga straha morala biti utišana, ušutkana, uništena (Marjanić, 1999:68).

U prilog ovakvim suvremenim stajalištima o mori navodim jednu predaju o mori/vještici koja je zabilježena u Grudama. Muž ne može spavati te budi svoju ženu koja leži kraj njega. No ona kao da ne spava, kao da je mrtva. U tom trenutku muha ulijeće kroz ključanicu u sobu te ulazi u

²¹ Kazivala Radica Zeljko (djev. Crnjac, rođ. 1948.) u selu Donji Crnač (Široki Brijeg) 2010. godine.

²² Kazivala Sofija Iličić (djev. Zorić, rođ. 1940.) u Grudama 2009. godine.

ženina usta. Žena oživljava, budi se iz stanja obamrlosti. Noćna slika žene u obliku muhe činila je kojekakve nedolične akcije, dok je tijelo žene bilo u krevetu gdje i treba biti, pokraj njenog muža. Dakako, muž ubija tu *oslobođenu ženu*, jer je sukladno tradicijskim predodžbama ta žena vještica. Dok je po danu, možemo pretpostaviti, bila poslušna, pasivna žena, noću se njen identitet oslobađao i lutao, preuzimao aktivnu poziciju, a takvu ženu treba ubiti, što će muž, sukladno očekivanjima i zahtjevima sredine, bez imalo grižnje savjesti učiniti.

*Kažu jedan čovik spava i probudi se on. I sad ne da mu se zaspat. On gurne ženu, a ona razvalila usta, spava ko mrtva, ne mrda. On je gura da se probudi, a ona ništa. Kad odjednom kroz ključanicu uđe muva zvrkulja. Kaže zvrk zvrca po sobi, zvrca po sobi. Kako njoj dođe u usta, odjednom se žena protegne i kaže: "Uuu... jesan dobro spavala". Tako su govorili da je odma čovik zadavio kad je vidio šta je, jer znači vištica je. Išla negdi u pohode pa se sad vraća s terena.*²³

Literatura:

- Belaj. Vitomir. 1998. Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja. Zagreb: Golden marketing
- Bošković-Stulli. Maja. 1991. Pjesme, priče, fantastika. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske
- Bošković-Stulli. Maja. 1963. Narodne pripovijetke. PSHK. knj. 26. Zagreb: Zora-Matica Hrvatska
- Cavendish. R./ Ling. T.O. 1988. Mitologija. Ilustrirana enciklopedija. Ljubljana-Zagreb: Mladinska knjiga
- Chavalier. Jean/Gheerbrandt. Alain. 1987. Rječnik simbola. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske
- Eliade. Mircea. 1981. Okultizam, magija i pomodne kulture: eseji s područja komparativne religije. Zagreb: GHZ
- Graves. Robert. 1969. Grčki mitovi. Beograd: Nolit
- Hall. James. 1991. Rječnik tema i simbola u umjetnosti. Zagreb: August Cesarec
- Katičić. Radoslav. 2008. Božanski boj. Zagreb: Ibis grafika d.o.o., Katedra čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Katičić. Radoslav. 2010. Zeleni lug. Zagreb: Ibis grafika d.o.o., Matica hrvatska, Katedra čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga
- Katičić. Radoslav. 2011. Gazdarica pred vratima. Zagreb: Ibis grafika d.o.o., Matica hrvatska, Katedra čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga

²³ Kazivala Sofija Iličić (djev. Zorić, rod. 1940.) u Grudama 2009. godine.

- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. 1979. Ur. Anđelko Badurina. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Marjanić. Suzana. 1999. Zaštitna sredstva protiv mòre kao žensko-niktomornog demona. Treća, časopis Centra za ženske studije. 2/1:55-71
- Marjanić. Suzana. 2005. Vještice psihonavigacije i astralna metla u svjetovima hrvatskih predaja kao (mogući) aspekti šamanske tehnike ekstaze (i transa), *Studia ethnologica Croatica*, vol. 17. 111-169.
- Perić. Boris/Pletenac. Tomislav. 2008. Fantastična bića Istre i Kvarnera. Zagreb: Vuković& Runjić,
- Sučić. Nikola. 1943. Hrvatska narodna mitologija. Zagreb: Grafika
Vlastite rukopisne zbirke